

**BUDJET TASHKILOTLARIDA BUDJETDAN TASHQARI
MABLAG'LARNI SHAKLLANTIRISH VA ULARDAN
FOYDALANISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

Karshibaeva Salamat Norkulovna

O'zbekiston respublikasi bank-moliya akademiyami magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada byudjetdan tashqari mablag'lar tushunchasi, ularning iqtisodiy ahamiyati hamda shakllanish manbalari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, mazkur mablag'larni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar - huquqiy-me'yoriy baza, tashkilot menejmenti, xalqaro hamkorlik, axborot texnologiyalarining roli va jamiyatda xayriya madaniyatining rivojlanish darajasi kabi jihatlar tahlil qilingan. Maqola byudjetdan tashqari resurslardan oqilona foydalanish orqali tashkilotlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: byudjetdan tashqari mablag'lar, noodavlat ta'lim muassasalari, shakllanish manbalari, homiylik, grantlar, to'lovli xizmatlar, iqtisodiy barqarorlik, tashkilot moliyasi.

Kirish

Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Davlat byudjeti asosiy moliyaviy manba sifatida xizmat qilsa-da, ayrim hollarda byudjet mablag'lari yetarli bo'lmaydi. Shu sababli, byudjetdan tashqari mablag'lar va ularni shakllantirish manbalari dolzarb masala sifatida maydonga chiqadi. Bugungi kunda byudjetdan tashqari mablag'lar nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda, balki ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan va boshqa sohalarda mustaqil faoliyat yuritish imkonini beruvchi moliyaviy asosni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada byudjetdan tashqari mablag'lar tushunchasi, ularning ahamiyati, shakllanish manbalari hamda bu jarayonga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi.

Byudjetdan tashqari mablag' tushunchasi va ularning iqtisodiy ahamiyati.

Byudjetdan tashqari mablag'lar - bu davlat yoki tashkilotlar tomonidan rasmiy byudjet doirasidan tashqarida shakllantiriladigan va ma'lum maqsadlarga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslardir. Ular yuridik yoki jismoniy shaxslar tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar, xayriya mablag'lari, homiylik yordamlari, xalqaro grantlar, ixtiyoriy to'lovlar yoki tadbirkorlik faoliyati orqali olinishi mumkin.

Bunday mablag'lar ko'pincha quyidagi sohalarda qo'llaniladi:

- Ta'lim muassasalarida moddiy-texnik bazani yaxshilash;
- Tibbiyot tashkilotlarida zamonaviy jihozlarni xarid qilish;
- Ilmiy izlanishlar uchun grantlar ajratish;
- Ijtimoiy himoya va ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish.

Byudjetdan tashqari mablag'lar tizimi moliyaviy mustaqillikni ta'minlash, tashabbuskorlikni oshirish hamda resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish manbalari

Mablag'lar asosan qisqa muddatli ehtiyojlarga qaratilgan bo'lib, uzoq muddatli rivojlanish, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion faoliyat uchun yetarli darajada ajratilmayapti. Bu esa, oliy ta'lim muassasalarining mustaqil moliyaviy boshqaruvga ega bo'lishiga to'siq bo'lmoqda.

4-jadval:

Budjet tashkilotlarida moliyaviy mexanizmning asosiy elementlari va ularning ta'sir darajasi (SWOT tahlil asosida)

Element	Kuchli tomonlari	Kamchiliklari	Imkoniyatlar	Xatarlar
Moliyaviy rejalashtirish	Samarali taqsimot	Budjetga bog'liqlik	Avtonomiya	Mablag' yetishmasligi
Nazorat mexanizmi	Shaffoflik	Qoidalaridagi bo'shliqlar	Ta'lim sifati	Korrupsiya

Xisobot berish	Tartibli jarayon	Qog'ozbozlik	Ishonch orttirish	Manipulyatsiya
----------------	------------------	--------------	-------------------	----------------

Byudjetdan tashqari mablag'lar quyidagi asosiy manbalar orqali shakllantiriladi:

To'lovli xizmatlar: ko'rsatishdan tushgan daromadlar Davlat tashkilotlari, xususan ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari tomonidan aholiga pullik xizmatlar ko'rsatiladi. Masalan, universitetlar pullik o'qish shakllari, qisqa muddatli kurslar orqali daromad oladi.

Homiylik va xayriya yordamlari: Yuridik yoki jismoniy shaxslar tomonidan tashkilotlarga beriladigan beg'araz mablag'lar byudjetdan tashqari resurslar hisoblanadi. Ular ko'pincha ijtimoiy loyihalar, madaniy tadbirlar yoki infratuzilma qurilishi uchun yo'naltiriladi.

Grantlar va xorijiy moliyaviy yordamlar: Xalqaro tashkilotlar, donorlar va xorijiy hukumatlar tomonidan ajratiladigan grantlar davlat byudjetidan tashqari moliyaviy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu mablag'lar, odatda, ma'lum yo'nalishlar bo'yicha foydalanilishi shart. Tadbirkorlik faoliyatidan tushgan daromadlar Ayrim davlat tashkilotlari o'z faoliyatiga mos bo'lgan tadbirkorlik bilan shug'ullanishi mumkin, masalan, ishlab chiqarish, tijorat faoliyati yoki ijara asosida xizmatlar ko'rsatish.

Ixtiyoriy badallar va a'zolik to'lovlari: NNTlar va boshqa nodavlat tashkilotlar o'z a'zolaridan olinadigan badallar evaziga mablag' shakllantiradi.

Byudjetdan tashqari mablag'lar shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar

Quyidagi asosiy omillar byudjetdan tashqari mablag'lar hajmi va sifatiga bevosita ta'sir qiladi:

1. Huquqiy-me'yoriy baza Byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish va ulardan foydalanish tartibini belgilovchi qonunchilikning mavjudligi va aniqligi muhim omildir. Qonunlar ochiqlik va samaradorlikni ta'minlasa, bu jarayon yuksak natija beradi.

2. Tashkilotlarning tashabbuskorligi va menejmenti. Har bir muassasa o'z resurs bazasini mustaqil rivojlantirishga intilishi kerak. Tashkilot rahbariyati

innovatsion g'oyalarni ilgari sursa, ko'proq byudjetdan tashqari mablag'lar jalb etilishi mumkin.

3. Jamiyatda xayriya va homiylik madaniyatining rivojlanganligi Fuqarolarning ijtimoiy faolligi va korxonalar tomonidan homiylik madaniyatining yuksak bo'lishi byudjetdan tashqari resurslar hajmini oshiradi.

4. Xalqaro aloqalarning faolligi Xalqaro tashkilotlar bilan samarali hamkorlik grantlar va xorijiy mablag'larni jalb etish imkonini beradi.

5. Axborot texnologiyalaridan foydalanish Moliyaviy monitoring va ochiqlikni ta'minlovchi axborot tizimlaridan foydalanish orqali donorlar ishonchi ortadi.

Xulosa

Byudjetdan tashqari mablag'lar har bir tashkilot va butun mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim vositadir. Ularni shakllantirish bo'yicha kompleks yondashuv, huquqiy baza, boshqaruv salohiyati, tashqi manbalar bilan ishlash ko'nikmasi va jamoatchilik ishtiroki orqali bu tizimni yanada rivojlantirish mumkin. Davlat va nodavlat tashkilotlari, xususan ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy sohalar ushbu imkoniyatlardan oqilona foydalansa, bu nafaqat moliyaviy barqarorlik, balki xizmat sifatining oshishiga ham olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Iqtisodiyotning ilmiy-amaliy asoslari: Darslik-Toshkent: U.O'. Azizov, H P. Abulqosimov, N.A. Xoliyarov, A.A. Ismailov; - T.: «Iqtisod-Moliya», 2022. — 512 b
2. Baltabayeva G.R. va boshqalar. O'zbekistonda elektron biznesning rivojlanish istiqbollari. -T: "Format poligraf" nashriyoti, 2016, 205 bet
3. Ayupov R.X., Baltabaeva G.R. Rakamli valyutalar bozori: innovasiyalar va rivojlanish istikbollari. -T: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018, 172 bet.